

Годишен абонаментъ за Царството — 120 лв., за Европа — 200 лв., за Америка — 2 долара. Отдѣленъ брой 15 лв.

партия (тѣсни социалисти) съ многобройна социалистическа литература, на 15 августъ 1899 год. пристигнаха на мѣстоназначението си. Каревъ не попадна въ добри условия, защото въ Крушово, въ болшинството си женски градъ, като гурбетчийски, не можеше безъ рискъ да се играе съ убеждения, възприемането на които изискваше една по-внимателна подготовка и едно по-внимателно проучване на мѣстнитѣ условия. Нека признаемъ съ открито чело, чо въ Крушово, кждого рѣдко се намираше сенеиство безъ собственъ домъ, нѣмахме едри капиталисти, нѣмахме индустриални заведения и пред-

приятия. Крушово дори слабо чувствуваше тежестта на турския хомотъ — чисто християнски градъ, той се чувствуваше тъй свободенъ, че децата съ камъни замърваха минаващите по улиците норовски турци, когато обикаляха града да продаватъ дърва за огрѣвъ. Само арнаутските разбойнишки набѣги отъ време на време разтревожаваха града, като отвличаха залавяни вънъ отъ него крушовчани и имъ взимаха голѣми откупи, за да ги пуснатъ, или рѣжеха ушитъ за споменъ, или пъкъ ги избиваха. При съвсемъ други условия се намѣри Главиновъ въ Битоля дето по-силно се чувствуваше тиранитѣ: тамъ имаше наемно работничество, имаше индустриални и други предприятия, имаше и читаеща публика. И затова Главиновъ можа да организира голѣмичка социалистическа група и прѣсна (главно между учащата се младежъ) голѣмъ брой революционна социалистическа книжнина. А нуждата отъ революционна книжнина бѣше въпиеша, защото Организацията не разполагаше съ такъва. Въ мое време, напр. до 1898 год., ние — членоветъ на революционната ученическа група въ гимназията — бѣхме прочели следнитѣ книги: Подъ игото — отъ Ив. Вазовъ, Записки по бълг. възстания — отъ Зах. Стояновъ, Въ надвечерие — отъ Тургенева, биографията на Левски, съчиненията на Хр. Ботевъ, разни пѣснопойки, брошурки, вестничета и др. По-късно, когато социалисти и анархисти се заеха да прокарватъ срѣдъ младежта идеитъ си, натрупа се разнообразна литература. Вѣрно е, че подъ влиянието на последната духа се повиши, бунтарството се усили до такъва степенъ, че въ Солунската гимназия ученицитѣ представиха дори пиесата „Новопокръстения“.

Нека подчертаемъ, че Организацията съ удоволствие прибираше въ редоветъ си всички революционни сили, безразлично отъ кой лагеръ произхождаха, стига да нѣмаха за целъ да я рушатъ или да ѝ създаватъ фронтъ. За да се избѣгне създаването на фронтъ въ Битоля, Организацията опълномощи Йорданъ Шурковъ да се срещне съ Лазаръ Главиновъ*) и да поиска освѣтления отъ него за целитѣ на социалистическата му група и за отношенията ѝ къмъ освободителното македонско движение. Главиновъ заявилъ, че групата нѣма за целъ да цепи Организацията, но като условие за сливането ѝ съ последната предложилъ да се възприеме принципа на децентрализацията.

Следъ заминаването на Главиновъ въ София центъра на тежестта се прехвърли въ Крушово, кждето на 18. I. 1900 година пристигна Велко Марковъ.

Още въ първитѣ дни на пристигането ми отъ Солунъ братовчедъ ми Н. Каревъ ме запозна съ Велка на „Гуменѣ“, кждето си правехме вечернитѣ разходки. Предъ менъ застана и много любезно се ржкува единъ младъ, 30 год. мжжъ, срѣденъ ръстъ, здравъ и напълно развитъ, съ глава обла — малко сплесната отдире, съ черна коса, мургаво лице, голѣми черни очи съ забележимъ пламъкъ въ тѣхъ, съ правиленъ носъ и черни мустаци, голобръдъ, обрѣснатъ, съ изражение на интелигентностъ и замисленостъ. Дрехитѣ му бѣха чисти, обувкитѣ — лѣснати. А и ржцетѣ му, макаръ и груби, бѣха чисти. Итересуваше се отъ всичко, приказваше тихо, плавно, убедително.

Кипежа, ферментацията на идеитѣ бѣше плам-

нала. Велко завари хората съ закржглени убеждения и съ оформени схващания по македонския въпросъ. Крушово се оказа дисциплиниранъ — той здраво държеше залегналитѣ въ основата на устава на Организацията целъ и принципи. Гражданитѣ не го отбѣгваха, защото Велко бѣше човѣкъ за почитъ и уважение, но не му се довѣрваха. Около него бѣха само бившитѣ партийни членове Н. Каревъ и Ив. Дрѣнски. Подъ влиянието на сжщата група бѣха Петрушъ Каревъ, Турчо Каревъ, Павле Костовъ и гимназиалнитѣ ученици Миру Трълчевъ, Тома Константиновъ и Владимиръ Димитровъ. Тоя нищоженъ успѣхъ не го нервираше, а му служеше за поводъ на по-дълбоки разсждения.

Апостолътъ трѣбваше да мисли и разсждава, защото действителността бѣше груба и ужасна: отговорни и неотговорни турски фактори, особено по селата, безнаказано вилнѣха и застрашаваха физическия, мораления и стопански животъ на християнското население. Нуждата отъ обединение на революционнитѣ сили и взимане мѣрки за реакране срещу злото, бѣше повече отъ въпиеша. Велко анализира всичко, прецени всичко и разбра, че е настъпило крайно време не за разпространяване на дѣсни или лѣви убеждения, а за една системна и единна борба за освобождение. „Свобода или смъртъ“ бѣше общия повикъ. Огненитѣ слова „свобода или смъртъ“ искрѣха на кървавото знаме на борческа Македония и подъ това знаме се нареждаха всички родолюбци, цѣлото свободолубиво македонско население безъ разлика на вѣра, народност, полъ, убеждения и обществено положение. Революционеръ и социалиста Велко не можеше да не бжде отзивчивъ къмъ болкитѣ на своя народъ, нито съвестта му позволяваше да го изостави по пжтя му за Голгота.

По Велкова инициатива на 2. юний, 1900 год. на „Кале“ (североизтокъ отъ града) се състоя конференция, която да разгледа положението, да опредѣли линия на поведение спрѣмо масовото народно освободително движение и да се даде ясенъ и категориченъ отговоръ на Битолския Окр. Комитетъ въ връзка съ повдигнатитѣ между Главинова и Шуркова въпроси. Въ конференцията, която е траяла цѣлъ день — отъ нощъ до нощъ — сж участвували само партийнитѣ членове: Никола Русински, като делегатъ отъ Битоля, Найдъ отъ с. Ракитница, Накола Каревъ, Иванъ Дрѣнски отъ Крушово и Велко и е била взета следната резолюция:

1. Групитѣ се разформирватъ, за да се запази единството на В. М. О. Р. О.

2. Въ името на великата целъ за освобождение, както и въ името на легналитѣ въ устава на Организацията принципи, които се възприематъ, групитѣ се присѣдиняватъ къмъ В. М. О. Р. О.

3. За да засилятъ революционния духъ срѣдъ маситѣ и главно срѣдъ ителигенцията, групитѣ ще продължаватъ да разпространяватъ революционна социалистическа литература.

Решенията на тая конференция разчистиха пжтя, по който се движеше революционното дѣло и слѣха дветѣ емблеми — *крѣста* на Архидякона Йосифа, идеолога и ржководителя на Крушовското революционно движение и *чука* на Велка, — идеолога на социалистическото учение. Изглежда, че само Иванъ Дрѣнски останалъ недоволенъ отъ решенията на конференцията, които ги счелъ за опортюнистични, и напустналъ Крушово; останалитѣ, обаче, съ изключение на Найдъ, който не бѣше достатъчно

*) И двамата бѣха отъ гр. Велесъ.

противенъ, ние ги виждаме да застанатъ на чело на освободителното движение въ Крушовско.

На 3. мартъ 1901 год. Битолскиятъ окр. комитетъ възложи на Никола П. Русински войводството на четата въ Крушовско — Демирхисарския районъ, въ която чета на 16 мартъ избрали като четникъ и Велко. Следъ погрома на четата на Методи Патчевъ въ с. Кадино село, Прилѣпско на 15 августъ, същата година, Русински получи нареждане да напусне Крушовско и да замине за Прилѣпъ, а шефството да предаде на Велко.

Едновременно съ назначението на Велко за войвода, окръжниятъ комитетъ назначи за войвода и Йорданъ Пиперката, като на последния се даде Демирхисарския районъ, а на Велко — Крушовския, къмъ който бидоха присъединени села отъ Кичевско, Прилѣпско и Битолско. На Велко сега се даде тежка запача, да организира полските села, които трудно влизаха въ обсега на Прилѣпската и Битолска чети поради близостта имъ до Крушово и поради строгата бдителностъ на прѣснатитъ между тѣхъ турско-албански села. Велко успѣ. И въ тая му блѣскава организационна дейностъ е главната негова заслуга — малката Крушовска нахия, състояща се отъ 7 села, благодарение на неговото апостолство се разви въ една голѣма революционна околия, въ състава на която влезнаха 55 села.

Крушово високо ценѣше качествата и достойнствата на апостола си и го обичаше безпредѣлно. Въ началото на зимата на 1901 год. Велко се разболѣ и се прибра на лѣкуване въ града. Крушовчани се надпреварваха, кой да го има у дома си и да му окаже братска услуга. Почувствувалъ се по-добре, Велко — въ знакъ на благодарностъ за оказаното му внимание и засвидетелствуваната обичъ — изяви желание да посѣти по възможностъ повечко семейства по случай Коледнитъ празници. За целта биде организирана коледарска група, която съ гайда и пѣсни коледуваше отъ къща въ къща. И тая весела компания, въ която влизаше любимия войвода, той на нѣколко улици се срѣща и се черпи съ турскитъ патрули.

За нещастие, Велко не можа па дочака „Илинденъ“, за да види какъ се бориха и умрѣха геройски на „Мечкинъ Каменъ“ ония, които той организира и имъ вдѣхна вѣрата на скорошно освобождение. На 11 май, 1902 год. Велко влезна съ четата си въ село Ракитница, за да накаже единъ шпионинъ. Но шпионинътъ го предвари — селото осѣмна обсадено отъ войска и башибозукъ. Откри се сражение, което трая до късно презъ нощта. Турцитъ бѣха многобройни, но юначнитъ бойци, подъ закритието на каменнитъ къщи, въ които квартируваха, държеха се отлично и нанасяха поражения. Това обстоятелство нервираше врага, който къмъ заходъ слънце можа да приближи къщитъ и да ги запали. За да спаси другаритъ си отъ риска да измратъ мъченически срѣдъ пламъцитъ на горящитъ сгради, Велко заповѣда да се пренесе борбата на открито, на улицата. Тамъ въ неравната ожесточена борба сложиха коститъ си шестъ души левентъ юнаци, между които бѣше и войводата, на когото народътъ пѣе и вѣчно ще пѣе пѣсенята:

Дувнаха силни вѣтрове,
загърмѣ небо, засвѣтка,
зафучи тежка планина,
заофка гора зелена,
почна да плаче да тужи:
„Де гиди Велко войвода,
де гиди славни юнаку

Що ми пособра и набра
вѣрна дружина, сговорна
дванайсетъ отборъ момчета —
комити, страшни хайдути,
готови всички да умратъ
за правда и за свобода...
Де гиди Велко войвода,

трагата ти я найдоха
и сѣмгата ти я узнаха
потера люти черкези
и войска со хилядници.
Почна се битка кървава
въ селото Ракитница,
кой що юнашки паднаха
троица безстрашни четници
и Тирчу славенъ байрактаръ,
и ти самия загина
мжжки, войвода, юнашки...
А четата се растури —
кой закланъ, кой робъ заловенъ,
кой едвамъ живъ е откиналъ...
Горко отъ мене, сирота —
кой не ме, брате, префърля,
кой не ми варди раята?!...
Стани ми, брате, безцененъ,
стани ми, страшни юнаку,
сбери си отборъ юнаци,

отново развей знамето
гората да се зарадва,
раята да си отдѣхне,
оти се турско не търпи,
оти се робство не тегли!*

Отъ плачъ се Богу дожале
и на земята дотежна —
земя се стрѣсе, затѣтна
и Велко отъ гробъ извика:
„Горо ле, горо зелена,
не плачи, сестро, не жали —
до вечеръ чекай на гости
други войвода комита,
много по-юнакъ отъ мене,
со неговия байрактаръ
много по-славенъ отъ моя,
съ лѣвчета македончета,
много по-силни отъ мойтѣ
и ке имъ чуешъ пѣсната —
Свобода илѣ смъртъ юнашка!“

Томас К. Марковъ, четникътъ отъ гр. Корча.

На 13 май сутринята турскитъ пълчища побързаха да се похвалятъ съ побѣдата си и отръзаха главата на Велко за показъ. Заедно съ ноговата отръзаха и главитъ на четниците му Тирчу Каревъ и Георги Кошинчето.

Загина геройски апостола-революционеръ Велко и съ безценната си кръвъ начерта пхтя, по който да върви поколѣнието, за да осъществи народния идеалъ *свободна и независима Македония*. Нека духътъ му буди заспалитъ и опартизанени македонски съвести и нека свѣтлия му образъ краси кървавитъ страници на историята на борческа Македония, която той възлюби и за свободата на която загина. Предъ паметята му — поклонъ!

Н. К. Майски

Изъ живота на четитѣ

На гости у Сандански

(Споменѣ)

9. септември 1903 година. Рано сутринѣта нашиятъ отрядъ спрѣ за дневна почивка въ юго-западния склонъ на Пиринъ, тамъ горе изъ Лилянската рѣка, при единъ арнаутски чаркъ.

Тукъ, въ тѣзи непрестѣпни и прикрити височини на Пиринъ, пазени отъ наша стража, далече отъ бдителното око на неприятеля, дадена ни бѣ свобода да пѣемъ, да свиримъ, да играемъ, да лудуваме до насита. Забранено ни бѣ само да стреляме.

Следъ обикновенната закуска отъ попара съ хлѣбъ и сирене, следъ направената провѣрка и дадена заповѣдъ — никой да не излиза извънъ чертата на охраната, четниците, поединично и на малки групи, се прѣснаха изъ долината. Сега, едни боровинки и лешници събиратъ; други, кацнали на голѣми камъни всрѣдъ бистрата рѣка, пушатъ, плискатъ се съ вода, шегуватъ се, весело приказватъ и безгрижно се смѣятъ; трети, не много далече отъ брѣга на рѣката, при гиздавитъ поли на склона, юнашки пѣсни пѣятъ, комитски хора играятъ; тамъ пѣкъ наблизу, младиятъ юнакъ Станко Пешевъ, всрѣдъ група другари, на окарината свири, а дѣдо Стефо отъ Балчикъ, гологлавъ, съ запретнати до лакти ржкѣви, подъ звуцитъ на окарината, играе своя чуденъ, артистиченъ „кючекъ“. Понагоре, далече отъ чарка, на красива полянка, край малкъ бистъръ ручей, около 20—30 четника, насѣдали въ разни пози около буенъ огънъ, пушатъ и съ наслада слушатъ дивнитъ мелодии на Дишко Боговъ, голѣмъ артистъ на тамбура и стари македонски пѣсни. Войводитѣ пѣкъ, щаба на отряда, сме се събрали въ стаята на чарка — да обмислимъ плана на бѣдашитъ наши действия и съветваме Сандански, главния ржководителъ въ Серския революционенъ окржгъ, веднага да изпълни взетитъ наши решения: да пише на ржководителитъ въ селата — до 14 септември, частъ отъ милицията да бже при насъ, а останалитъ въ селата, на 14 вечерѣта, деня на въстанието, да унищожатъ телеграфнитъ жици, да съборятъ мостоветъ, кулитъ, казармитъ, да нападнатъ и унищожатъ малкитъ турски гарнизони, като предварително, на Кръстовденъ сутринѣта, да изведатъ внимателно изъ селата и да прикриятъ въ долинитъ и горитъ женитъ, старцитъ, децата и всичко негодно за борческа работа.

Писмени заповѣди скоро бѣха готови и съ двама каракачани-овчари, вѣрни хора на организацията, бѣха изпратени до ржководителитъ въ Мелнишко. Съ сжщитъ куриери дадохме нареждане въ селата: Лиляново, Бождово и Св. Врачъ — да ни се донесе въ най-скоро време храна за три дена.

Четнишка тактика е, щомъ хора, кои да сж тѣ, напуснатъ четата, веднага следъ заминаването имъ, четата да се измѣсти далече нѣйде въ мѣстностъ неизвестна на заминалитъ. Ето защо, следъ заминаването на двамата овчари, ние напуснахме чарка и се разположихме далече отъ него на единъ високъ каменистъ ридъ, наричанъ „Калето“.

Късно вечерѣта се върнахме при чарка. Тукъ, четата на Сандански зае стаята на чарка, а ние — върховисткитъ чети на Юранъ Стояновъ, Петъръ

Дървинговъ и Дончо — войвода, се разположихме подъ открито небе.

Азъ и П. Дървинговъ сега сме на гости у Сандански. Въ огнището на стаята гори голѣмъ огънъ. Сандански, секретарѣтъ му Ал. Радославовъ, ние и много четници сме насѣдали въ разни пози край огнището, пиемъ кафе, чай, пушимъ и приказваме. Дончо Златковъ, четникъ отъ четата на Сандански, се оплаква отъ сегашния мжченъ и несносенъ четнишки животъ и казва:

— Та какво е това, бе братко! Денъ и нощъ скитае все по височинитъ на Пиринъ, сжщо като дивитъ звѣрове. Е-ехъ, де е миналото, де е онова хубаво време, когато и ние — четитъ прекарвахме въ селата! Ехе, какви тлѣки и седѣнки, какви гощавки и веселби бѣха тогава!...

Освенъ за миналото, сега приказвахме и спорѣхме върху принципитъ на разнитъ македонски организации, като не оставихме на мира и вишата политика.

Споредъ Сандански, намѣсата на „Върховиститъ“ въ Македония е била пакостна за освободителното дѣло и то — по две причини: първо, тая намѣса давала поводъ и основание да се мисли, какво революционното дѣло въ Македония е истинско, че то се подклажда и ржководи отъ вънъ, отъ българскитъ управници и второ: Князь Фердинандъ, българското правителство, чрезъ върховиститъ искали да обсебятъ В. М. Р. О. и да я използватъ за свои цели. Походѣтъ на полковникъ Янковъ въ Македония, Джумайското въстание презъ миналата 1902 година, както и сегашното въстание обявено отъ В. М. Р. О., — каза Сандански, — сж много прибързани, ненавременни, вредни за дѣлото. Революцията въ Македония, трѣбваше да се обяви тогава, когато трудящитъ се широки народни маси: българи, турци, албанци, власи, гърци, евреи се свестятъ и революционизиратъ, когато всички тѣ прогледнатъ и се ужасятъ отъ социалната неправда, отъ тиранията, отъ погазеното свое право, отъ господството на капитала надъ труда. Що се отнася до сегашното въстание, то ми се наложи въпрѣки моитъ разбирания и моята воля; но веднажъ хванати на хорото, трѣбва да се играе.

— Ехъ, другарю Сандански. — казваме ние, — та това, което казахте сега нѣкаква масова революция на трудящето се население въ Македония, това сж само мечти, мечти примамливи за единъ младежъ мечтателъ-идеалистъ, но не и за единъ революционеръ-реалистъ, който трѣбва да се ржководи въ случая не отъ това — какъ трѣбва да бже, а отъ това — което е и което може да бже. И наистина, коя е тая сила, която ще може да впрегне въ вашата революционна колесница и българи, и турци, и албанци, и гърци, и евреи и др., когато всички тѣ, съ изключение на българитъ, сж свободни и ни най-малко не чувствуватъ нѣкакъвъ гнетъ на тирания? Въ Турция, въ миналото и сега, само българинѣтъ е угнетения, обезправения: само той е ограбенъ, поругаванъ, измжчванъ и за това само той — българинѣтъ жадно възприема революционната идея, само той смѣло, решително и масово се нарежда подъ гнѣкитъ на рево-

люционното македонско знаме. При съществуващите днес условия, масова революция в Македония, за каквато вие мечтаете, драги, е невъзможна. Вие виждате добре, че това, което днес градите с толкова труд и скъпи жертви, утре, сдружените против нас турци, албанци, гърци и сърби, с един замах го рушат, унищожават. Вие, лъвичарите в македонско движение не бива да си затваряте очите пред фактите, пред действителността; вие не трябва да се ръководите тук по копирани и заучени наизуст чужди формули за какъвто широки масови революции; вие трябва да разберете, че условията тук изискват една бърза усилена, планомерна работа, една бърза, умела революционна подготовка и то на най-годния за това елемент, какъвто е нашия — българският, в един удобен момент, какъвто е сегашният, когато Македония, македонският въпрос будят жив интерес в цял свят, да се обяви революцията и така да се предизвика намесата в Македония на великите сили, за да се турне край на робството в тази страна. Вам е известно, че след похода на полковник Янков в Македония и Джумайското частично въстание през есента миналата 1902 година, положението в Македония стана неудържимо и великите сили се намесиха и наложиха на Турция така наречените от нас, „Падарски реформи“. А това показва, първо: че великите сили знаят много добре причините на въстанията и въстанията в Македония и не ги търсят извън нея и второ: при едно повсеместно въстание, каквото е сегашното, сигурно е: великите сили ще се намесат по-ефикасно в управлението на Македония.

Ако вие бихте допуснали офицери, военни, които да подготвят населението за умели и смели активни действия, не ще съмнение, под началството на тия опитни военни инструктори, революцията щеше да бъде по-подготвена, по-внушителна, по-величествена, по-страшна за врага, пък и по-резултатна. Това вие, лъвичарите-сърчани не допуснахте и там е вашата грешка.

— Да, да, ние решително се противехме на вашите другари-офицери, — нервно заговори Сандански, — защото знаем тяхното възпитание, техните интимни замисли. Тях сж хора, които клетва сж дали за вярност на българския Княз и на Българската държава, те не могат да бъдат друго, освен техни слъпи и послушни орждия. А пък ние не искаме да замъним турската тирания, турските султани с други такива дори и с българската тирания и Българския княз: ние искаме Македония да бъде автономна, независима, свободна; Македония — на македонците.

— Но, Боже мой! и ние сме чада на тая Македония, и ние милеем за нея не по-малко от вас, и ние искаме нейната свобода, нейната автономия, нейната независимост и въ името на тая идея ние сме сега тук — при вас, ние се жертвуваме и сме дали скъпи жертви — наши другари-офицери: Тома Давидов, Тодор Саев, Софрони Стоянов, Борис Сугарев, Димитър Милев и др. Що се отнася до сравнението Ви на турските султани с българския княз и на Турция с България, то е неоснователно. Разликата между едините и другите е колосална. До дето турският султан издига бисили на всякъде и пълни затворите с невинни хора: до дето той облива Македония с нашите сълзи и кърви, до дето той с

вътрища, за да пожне бури, — българският княз строи железници, пристанища, пжтища, болници, училища, черкви и сже човщина, правда, просвета, култура, прогрес, за да пожне благоденствие, доволство, щастие и величие на своя народ, на своята държава. Поради това, Турция върви назад и все назад и е към края на пропастта, а България крачи гигантски напред, тя заяква и се развива, тя е важен фактор на Балканите.

Най-сетне, военните, българските офицери, и те сж чада на майка България, и те сж горещи носители и крепители на идеалните народни; и

Упражнение в хвърляне на бомби край бомболеятната фабрика на ВМОРО преди Илинденското въстание.

когато и те високо заявяват, че ратуват за свободата, за автономията на Македония и се подчиняват на наредбите и заповедите на В. М. Р. О., тогава няма защо да ги отблъсвате при явната необходимост от тях.

Нашето желание, драги, е било и е: всички македоноодрински дейци, без изключение, да си подадем искрено братска ръка и задружно, при координирана дейност от вътре и от вън, да работим в унисон за свободата на Македония и Одринско, и когато извоюваме тая свобода, тогава да оставим населението само да се управлява така, както то иска, както диктуват неговите жизнени интереси. Според нас, неразумно, престъпно е още от сега да му натрапваме нашите идеи и възгледи, да му натрапваме такова или онакова управление, да водим за това ожесточени кървави спорове и борби по между си, от което

се ползуватъ само враговетъ на нашето освободително дѣло.

— Виждате ли сега? — се обади Сандански, — вие искате свободата на Македония и Одринско като срѣдство, като етапъ за бѣдащи завоевания и присъединявания, когато у насъ свободата, автономията на Македония е легалната въ основата, като целъ. Ето де е голѣмото различие между насъ — вътрешнитъ и васъ — върховиститъ. Ако допуснемъ вашитъ другари-офицери, тѣ щѣха да водятъ въоръжената борба, тѣ щѣха да иматъ въ свои рѣце четитъ, бойнитъ ядра, организацията и като така, при свободна Македония, тѣ щѣха да наложатъ на македонското население, тѣ щѣха да му диктуватъ да иска то присъединяването на Македония и Одринско къмъ България, както това стана съ източна Румелия презъ 1885 година.

Ние месихме питата, вие щѣхте да я ядете. Ето кое ни плашеше, едно защо се противопоставяхме ние лѣвичаритъ срещу офицеритъ-националисти.

Прибирането коститъ на великия революционеръ-апостолъ Гоце Дѣлчевъ

Датата 21. априлий (ст. ст.) 1903 година остава най-фатална за македонското освободително движение, защото на тая дата въ с. Баница (Серско) падна сърдцето на Македония, великиятъ апостолъ, олицетворителъ на движението — Гоце Дѣлчевъ.

Турскигъ войски, които презъ ношъта бѣха блокирали селото, се командуваха отъ майоръ Тейфиковъ, който бѣше завършилъ военното на Н. Д. В. училище въ София и бѣ съвипусникъ на Гоце.

На 22. априлий сутринъта, следъ свършването на цѣлодневното сражение, когато войскитъ дойдоха при убититъ четници, нѣкои отъ тѣхъ лежаха ничкомъ. Ничкомъ бѣше падналъ и убития Гоце. По заповѣдъ на командира, като почнали де ги обръщатъ, при обръщането на Гоцевия трупъ, Тейфиковъ веднага го е позналъ и, сочейки съ прѣстъ къмъ него, казалъ: „Ето. това е Дѣлчевъ“. Когато Тейфиковъ изказалъ тия думи, единъ войникъ, който е билъ до самия трупъ, се нахвърлил съ ножа на пушката си и нанесълъ единъ ударъ въ черепа по челото на Гоце, отъ което се образувала една дракотина. Тейфиковъ смърлилъ войника и го е наказалъ. Това ставало предъ нѣколко души селени отъ с. Баница.

Следъ като прегледалъ всички трупове, Тейфиковъ заповѣдалъ, убититъ да се погребатъ споредъ християнския обичай отъ свещеникъ, а труповетъ на Дѣлчевъ и Гоцановъ да ги занесатъ въ Сересъ. Щомъ, обаче, труповетъ на Дѣлчевъ и Гоцанова наближили до града, отъ Солунъ се получила нѣкаква телеграма, труповетъ да се закаратъ обратно въ с. Баница, дето били погребани въ отдѣленъ гробъ. Това обстоятелство помогна много да се знае гроба на Гоце. Иначе, щѣха да бѣждатъ погребани и петъ души въ единъ гробъ и много мжчно щѣхмѣ да отдѣлимъ коститъ на Гоце отъ тия на другитъ.

Шестиятъ другаръ Георги Ивановъ Савеклията, който бѣше раненъ съ единъ куршумъ въ двата крака и съ другъ куршумъ въ дѣсната плешка, турцитъ го заловиха живъ и го излѣкуваха — и, за невѣрване, презъ 1906 год., когато се завърнахъ пакъ въ Серско и когато отидохъ съ четата си въ с. Савекъ,

— Господа, споредъ насъ — простосмъртнитъ, когато майката-родна е нападната отъ диви звѣрове и рискува да бѣде разкъсана и изядена отъ тѣхъ, свещенъ дългъ се налага на нейнитъ деца: да изоставятъ своитъ разпри и, съ общи сили, на време да ѝ помогнатъ и я спасятъ отъ явна гибель. Следъ това, простено е да си губятъ времето въ спорове за туй и онуй. Това е редно и човѣшко; всичко друго е безумство, — завърши спора нашиятъ четникъ — Иванъ Господаревъ.

— А бе, какво сте сѣднали сега да бистритъ политиката всрѣдъ Пиринъ и да се препирате за празни работи; та тия препирни край нѣматъ. Ами я вие запѣйте нѣкоя юнашка пѣсенъ, хе-е, оная на мичманъ Саевъ, на Спиро или пѣкъ: „Не ща майко, на султана вергия да плащамъ“, — се обади отъ вратата нашиятъ дѣдо Анго.

Тия думи на стария хжшъ турнаха край на препирнитъ и до два часа следъ полунощъ, тамъ, въ стаята на чарка, пѣсни юнашки се пѣха, комитски хора се играха.

Г. Ив. Бѣлевъ.

ранения Георги, по силата на нѣкаква амнистия, ни срѣщна въ селото, вече като свободенъ гражданинъ.

Въ края на 1905 год., току що бѣхъ дошълъ въ София отъ Кумановско, кждѣто оставихъ за свой замѣстникъ до завръщането ми Кръсто Лазаровъ, който съ своята безукоризнена честностъ и акуратностъ пое ръководството на района и съ своя блага характеръ, постоянство, трудъ и рѣдко себеприказание стана достоенъ наследникъ и спечели любовта не само на цѣлото Кумановско, но и симпатитъ на всички, които го познаватъ. За моя радостъ и до день днешенъ той непрекъснато продължава да изпълнява своя свещенъ дългъ къмъ олтара на отечеството, като неразбиваема гранитна скала.

Съ завръщането ми отъ Кумановско, по молбата на Таската (серски), Атанасъ Спасовъ отъ с. Враня (Мелнишко), когото бѣхъ оставилъ като мой замѣстникъ въ Серско и който бѣше силно заболѣлъ отъ апандеситъ, и по настояването на Яне Сандански, трѣбваше да замина въ Серско да му се притека на помощъ,

Презъ м. февруарий 1906 г. едновременно съ заминаването съ Яне Сандански съ насъ замина и четата на Стою Хаджиевъ.

Въ началото на м. априлий 1906 год. бѣхъ вече въ селото Горно Броди (Серско), а Таската, който се движеше по полскитъ села, предупреденъ за пристигането ми, дойде съ другаритъ си въ Броди,

Срещу 23. априлий, с. г. Георгьовденъ, стигнахме въ с. Баница. Точно следъ три години отъ смъртта на Гоце, и следъ едно съвѣщание съ Таската, взехме решение да разкопаемъ гроба на Гоце и Гоцановъ и приберемъ коститъ имъ. Гробътъ бѣше въ една ливада до самото село, на едно разстояние около десетина минути, до кулата на Симитли по шосето Сересъ—Неврокопъ, въ която стоятъ около двадесетина души жандарми.

Предвидъ на това, решихме разкопаването на гроба да стане нощно време, като за целта се взеха всички предохранителни и предпазителни мѣр-

ки. За щастие, разкопаването и прибирането на коститѣ стана, безъ да узнаятъ стражаритѣ, въпрѣки обстоятелството, че нощта бѣ лунна и ясна.

За голѣмо наше очудване, обаче, щомъ разкопахме гроба и стигнахме до коститѣ, грѣдния кошъ на Гоце бѣ недоразложенъ, за което се видѣхме принудени да приберемъ черепа и краищата, като грѣдния кошъ го оставихме да се доразложи. Гоцановъ бѣше по-слабичкѣ, та се бѣше разложилъ окончателно. Неговитѣ кости ги предадохме на чича му, когото бѣхме повикали отъ Крушево специално за тая цель.

Съ прибранитѣ отъ Гоце кости влезнахме въ селото, въ кжшата на дѣдо Никола Мутафчиевъ, клисаръ на църквата. Сварихъ единъ голѣмъ котелъ съ вода и, следъ като омихме добре коститѣ, предъ видъ на това, че не разлагахме съ никакви дезинфекционни средства, въ единъ сждъ потопихъ коститѣ въ спиртъ. Следъ три дена изкарахъ ги отъ спирта, грижливо ги прибрахъ въ една нова бохичка и ги предадохъ на дѣдо Никола.

Вечерята, преди да напуснемъ селото, извикахъ на страна дѣдо Никола и, между четири очи, казахъ му следното: „Дѣдо Никола, ще направишъ едно сандѣче, ще приберешъ коститѣ въ него и, когато спи Господъ, презъ нощта, ще ги пренесешъ и ще ги оставишъ подъ светия престолъ на църквата. Змия езика ще ти изяде, ако освенъ тебъ другъ узнае, че това сж коститѣ на Гоце Дѣлчевъ“. Дѣдо Никола запази тая тайна гробно, безъ да я повѣри никому. Въ 1908 год. дѣдо Никола една нощ самичкѣ отишълъ, разкопалъ наново гроба, прибралъ останалитѣ кости отъ грѣдния кошъ, като по сжщия начинъ ги измилъ, потопилъ въ спиртъ и ги поставилъ въ сандѣчето при другитѣ. Въ черквата, подъ светия престолъ, коститѣ стояха до 1917 год.

Презъ 1915 год. следъ обявяването на общо-европейската война, постѣпихъ войникъ (ст. подофицеръ) въ 9-а погр. дружина. Презъ лѣтото, м. априлъ, се образува 85-и полкъ, въ който се зачисли и нашата дружина.

Разболѣхъ се и на 25. октомври 1917 година бѣхъ уволненъ отъ Пловдивската болница и се завърнахъ въ Ксанти, кждето се бѣхъ преселилъ следъ реокупацията.

Презъ ноември—декември канонадата отъ топовнитѣ гърмежи при Серския фронтъ се слушаше чакъ въ Ксанти. Мина ми мисълта, че англо-френцитѣ при единъ силенъ напоръ, може би да принудятъ нашитѣ да отстѣпятъ тѣзи мѣста, а заедно съ това и коститѣ на Гоце да изгубимъ за винаги. Замислихъ, какъ да ги прибера.

Дѣдо Никола Мутафчиевъ презъ 1913 год. се бѣше преселилъ въ с. Коюнкой, на половинъ часть до Ксанти. Извикахъ го единъ день въ Ксанти и му предложихъ следното: „Дѣдо Никола, бе, направи единъ бабаитлѣкъ, иди до селото Баница, хемъ да си видишъ селото и да приберешъ коститѣ на Гоце“. Дѣдо Никола ми отговори: „Съ удоволствие, г-нѣ Чаковъ, бихъ отишълъ, но ще ми трѣбва откритъ листъ. — „Лесна работа“, отговорихъ му.

Веднага направихъ постѣпки чрезъ п. полковникъ Семерджиевъ до Г-нѣ генералъ С. Савовъ, като му описахъ цельта и веднага му се издаде нужния листъ.

Дѣдо Никола, замина, стигна въ селото и, както бѣше оставилъ сандѣчето съ коститѣ, така и го намѣрилъ.

Селото Баница горѣ три пѣти. Въ последното горене тамъ падна още единъ великанъ Пѣю Радевъ съ секретаря си Филевъ. И самата черква изгорѣ, но само олтарчето, по чудо, се запазило заедно съ коститѣ на Гоце. Дѣдо Никола прибра сандѣчето въ едно чувалче и презъ Сересъ и гара Тополяне пристигна въ Ксанти и дойде направо въ кжщи, като ми разправи какво е патилъ по пѣтя.

Направихъ ново сандѣче, поставихъ коститѣ въ него и до 1923 год. ги пазихъ въ кжщи при иконата, като едно кандилце денонощно горѣше.

Презъ 1919 год. по силата на обстоятелствата, трѣбваше да напусна Ксанти и най-напредъ експедирахъ сандѣчето съ коститѣ въ Пловдивъ, съ балдзата ми Василка Д. Банкова.

Изгледъ отъ мѣстноститѣ край с. Черешница (Костурско), изгорено отъ турскитѣ пълчища на 14. августъ 1903 г.

Въ 1923 год. се образува македонския филмъ и коститѣ се изнесоха отъ квартирата ми на ул. Владайска № 20 тържествено.

Шествието се отправи за гробищата, кждето положихме вѣнци на гробоветѣ на Пею Яворовъ, Борисъ Сарафовъ, Гарвановъ и др.

По пѣтя за гробищата, точно при площадъ Македония, настигна ме г-нѣ Иванъ Михайловъ и ми предаде следното писмо отъ Тодоръ Александровъ, като ми каза: „бай Михале, отъ името на г-нѣ Т. Александровъ, моля те да приемете настоящето благодарствено писмо:“

В. М. Р. О.
№ 550
2 августъ 1923 год.
Македония

Господинъ Михаилъ Чаковъ
въ София

Приятенъ дългъ ми е да Ви изкажа много благодарности отъ име на другаритѣ — борци за независимостта на Македония и отъ мое име, за родолюбивата идея да намѣрите и приберете светитѣ кости на нашия предшественикъ и великъ учителъ — Гоце Дѣлчевъ, единъ отъ основателитѣ на В. М. Р. О. и за грижитѣ Ви да ги съхранявате като светиня въ своя домъ, съ което сте заслужили признателността на днешна борческа и утрешна незатисима Македония.

Съ много поздравъ
Чл. въ Цен. К-тъ на В. М. Р. О.
(п.) Т. Александровъ

До 12-ий августъ, коститѣ стояха въ черквата Св. Недѣля на поклонение. Следъ това ги вдигнаха и оставиха въ тавана на черквата при коститѣ на Раковски.

Следъ нѣколко месеца, обаче, прибрахме ги отъ черквата и до днесъ ги съхраняваме въ канцеларията на друж. „Илинденъ“ съ следния надписъ:

„Заклеваме поколѣннията настоящитѣ свети мощи да бждатъ погребани въ столицата на Независима Македония.“

М. Чаковъ

Другарски споменъ за Михайлъ Апостоловъ (Попето)

Михайлъ Апостоловъ — Попето е роденъ въ 1870 год. въ с. Диканя, радомирско отъ бедни родители.

Бащата Апостолъ е завелъ Михайлъ още рано въ детинство въ София.

Михайлъ е останалъ чуждъ за своето родно село, за роднини, другари и приятели. Въ разговоръ съ него никога не ми е казвалъ нѣщо за майка си. Личеше, че той е останалъ отъ малтъкъ сираче безъ майка.

силъ Ивановъ Чочовъ, старши подофицеръ отъ първи п. полкъ, 3. Александъръ Мариновъ отъ Пловдивъ, ученикъ отъ унтеръ-офицерското училище, 4. Филипъ Григоровъ, ученикъ отъ сѣщото училище, 5. Никола Петровъ сѣщо отъ унт. офиц. училище, 6. М. Георгиевъ, и 7. единъ телеграфопощенски служащъ, чието име не помня — това бѣше първата школовна революционна чета на Вжтрешната Македонска Революционна Организация.

Гоце Дѣлчевъ възлагаше голѣми надежди на

Четата на Таню Николовъ съ Тома Марковъ.

Казваше ми, че има първокласно образование — той четеше свободно и рисуваше карикатури на четниците ми.

Отбилъ е военната си повинностъ въ първи конни полкъ въ София. Следъ службата си е постѣпилъ конни полицейски стражаръ въ София.

Презъ 1895 год. Михайлъ Апостоловъ — Попето напуска стражарската служба и заминава съ четата на Начевъ и Мутафовъ въ Мелнишко. Следъ завръщането си той постѣпва пазачъ на княжевската борова горичка, кждето се запознахъ съ него презъ м. май 1897 год.

Михайлъ Апостоловъ бѣше идеалистъ и политически опредѣленъ. Азъ търсѣхъ такива другари за четници. Разправихъ на Михаила намѣренията си и той съ готовностъ прие и презъ месецъ юнний с. г. той бѣше въ четата ми съ следнитѣ другари: 1. Михайлъ Апостоловъ Попето, 2. Ва-

тая чета, която по собствена самоинициатива се създаде. Четата ни имаше за районъ Малашевско — Пиянешко, но оперираше въ Кочанско, Радовишко и Струмишко. На 17. юлий пристигна и Гоце въ с. Винаца (кочанско), придруженъ отъ трима четници: двама стари хайдутини и Иванъ Биковски отъ Берово.

На 20. юлий — Илинденъ дветѣ чети нападаха черкезкото село Букевци. Михайлъ показва голѣма смѣлость при влизането въ кждата на богатия черкезинъ. Михайлъ, Гоце и стария хайдутинъ Темелко влѣзоха въ кждата. Пари не взеха, жертви не дадохме отъ четата, но четирма черкези убихме при пробиването на черкезката позиция и отбраната на кждата.

На 14. септемврий сждата година пакъ Михайлъ първъ взе участие при залавянето на Струмишкия богатъ турчинъ Назлъмъ бегъ, който при

залавянето му нарани Михаила въ дѣсната му ржка надъ китката. Куршума подкожно излѣзе надъ лакетя. Михаила изпратихме за лечение въ България.

Следъ винишката афера 1897 год. на другата 1898 година пролѣтѣта презъ м. априлъ бѣхъ поканенъ отъ Гоце да замина за войвода въ Кукушко съ помощникъ Михаилъ Апостоловъ — Попето. По причина на болестъ и, главно, понеже не ми се харесваха предложенитѣ четници въ болшинството си стари хайдуту — (разбойници), отказахъ. Михаилъ пое ръководството на тая чета, състояща се отъ седемъ души, между които само единъ съзнателенъ и идеенъ другаръ на Михаилъ — Исая Величковъ (още живъ) и единъ неопредѣленъ — Мито Георгиевъ отъ Кукушъ, който загина въ Букурещъ по убийството на Михайлияно презъ 1899 год. При тоя съставъ четата до гр. Кюстендилъ бѣ начакана отъ полицията и разпръсната.

Четата се състави наново едвамъ десетина дни преди Димитровденъ и замина за Серско, посрещната отъ Дѣдо Илия Кърчовалията, следъ което съобщила въ Серъ и Кукушъ за пристигането си. По пжтя тя получила отъ Кукушъ писмо да изпратятъ 5—6 четника да взематъ отъ нѣкой богаташъ 3—4000 турски лири за доставяне оръжия въ Кукушко. Четата броеше вече 13 човѣка, та можеше да изпрати 5 човѣка за споменатата целъ. Михаилъ и дѣдо Илия отишли по агитация въ нѣкои Серски села съ още 2 четника. Исая останалъ съ още 3 четника, които сж били уговорили съ ония, които отишли за паритѣ, че като ги задигнатъ и безъ да се явятъ при тѣхъ, направо да вървятъ за Костенецъ-Баня. Исаия и Мито напразно очаквали завръщането на другаритѣ съ паритѣ. Тѣ се разбунтували и ги напуснали. Михаилъ и дѣдо Илия нищо не знаели за станалото. По едно време се научаватъ и се впускатъ подире имъ. За станалото съобщиха въ София на Гоце. Взеха се бързи мѣрки. Разбойниците бѣха заловени и паритѣ подѣлени между тѣхъ и Гоце по 150 лири турски. Грабежниците ги изгуляха по шантанитѣ.

Презъ м. май 1901 год. Михаилъ Апостоловъ Попето мислѣше да влезе презъ Гевгелийско въ Кукушко. Обаче, по това време имаше афера въ Гевгелийско, та нѣмаше каналъ, за да проникне въ Кукушко.

Много чети отсамъ Вардара, доколкото ми се простиратъ сведенията, прибѣгваха къмъ насилствени начини спремо заможни хора да събиратъ средства за снабдяване населението съ оръжия. Това явление въ живота на организацията отбелязва и Михаилъ Гирджиковъ, който въ споменитѣ си пише:

„Азъ почнахъ да се убеждавамъ, че тази наша работа — да ходимъ да търсимъ пари, е губене време и сили и че, ако имаме добра организация, паритѣ ще дойдатъ сами по себе си; а безъ организация и съ

пари нищо не може да се направи. Затова предложихъ на другаритѣ Михаилъ Попето, Кръстьо Българията и Аргиръ Манасиевъ, отъ които последниятъ бѣше избѣгалъ отъ Гевгелийско поради аферата, да си разпредѣлимъ работата за организиране районнитѣ и да зарежимъ търсенето пари.

„Воденскиятъ районъ решихме да се даде на Михаилъ Попето, който минаваше между насъ за най-тактиченъ организаторъ. Съвещанията ставаха въ с. Сборско. Манасиевъ и Българията си заминаха по районнитѣ си. Попето ме бѣше помолилъ да му дамъ нѣкои пробни уроци по агитация предъ селенитѣ, защото се чувствуваха слабъ отъ тази страна.

„Въ Тиквешко се случи, че вече трети день не бѣхме яли, та бѣхме изнурени. Хванахме единъ овчаринъ и го пратихме за хлѣбъ. Всич-

Отпразднуване на Св. св. Кирилъ и Методий въ гр. Кочани презъ 1916 год.

ки бѣхме изпаднали: едни спѣха, а Попето се кърпеше. Азъ седнахъ до него и бѣхъ взелъ малко отчаяна поза. Той никога не даваше да се отчайваме — веселеше ни, като пѣше пѣсни, катереше се по дѣвветата, правеше шеги, разсмиваше ни. Изобщо, не даваше да се отчайваме. Азъ бѣхъ и умисленъ, той ме погледна и попита: „А бѣ адашъ какво си се умислилъ?“ Азъ му се оплакахъ, че между тоя народъ, за който сме решили да дадемъ живота си, има и такива, които сж готови да ни предадатъ и пр. Попето отговори: „Знаешъ ли, азъ не съмъ тръгналъ за тия хора, що предаватъ, а за ония, които чувствуватъ и мислятъ като насъ, и, ако бѣхме срещнали тия хора, сигурно щѣха да ни дадатъ хлѣбъ“.

„Въ това време, когато засѣдавахме въ Сборско, нѣкой отъ гъркоманитѣ въ селото ни подушилъ. Войската бѣ обсадила селото и правеше обискъ. Излѣзнахме вѣнъ и се завърза сражение, въ което паднаха убити и ранени. Между тѣхъ бѣше и Михаилъ Попето, раненъ въ шията и едвамъ презъ октомврий пристигнахме на лечение въ кюстендилската болница.“

Михаилъ Попето бѣше по-низкъ отъ срѣденъ човѣшки ръстъ, слаботѣлесенъ, но жива натура,

мургаво дребно лице, малка глава, жълтокрърави очи, рѣдки тъмно-кафени коси по брадата, носъ обикновенъ, правиленъ, малка уста и ситни зѣби, косата му кестенява, извънредно веселъ. Врѣкаше като коза, брѣмчеше като брѣмбаръ, катереше се по дърветата като катерица, хващаше се за рамената ни и скачаше назадъ-напредъ, пѣйки: „Българи, юнаци, ще ли още да спимъ, дигайте байраци, да се освободимъ“, или: „Василе Левски славни юначе, цѣла България за тебе плаче“ и пр. Положихъ всички усилия да науча нѣщо повече за тоя скѣпъ другаръ и великъ апостолъ,

но всички връзки съ негови близки и роднини отдавна смъртта е прекъснала съ насъ живитѣ му другари и почитатели.

Въ некролога, издаденъ на 27. IV. 1902 год. отъ група негови почитатели софиянци наскоро следъ убийството му, се казва:

„Следъ 8-годишна неуморна и безспирна революционна дейностъ презъ текущия м. априлъ въ станалото сражение при с. Чугунци (Кукушко) е падналъ героский нашия незабравимъ и рѣдкъ апостолъ Михаилъ-Попето, родомъ отъ с. Диканя, радомирско, на 32 годишна възраст“. Н. Петровъ

Патилата на една група четници отъ Дебърско въ Сърбия

(Спомени на бившия четникъ Никола Боровъ Кокалевски)

Презъ зимата на 1898/1899 година се прибрахъ отъ вътрешността на Македония при зетя си Тома Хаджиевски въ гр. Русе, за да заработя нѣкоя пара за прехрана и други потрѣби. Тамъ по

в. „Черни връх“ отъ Вичъ планина, дето край с. Черешница стана сражението на Костурските чети презъ 14. августъ 1903 г.

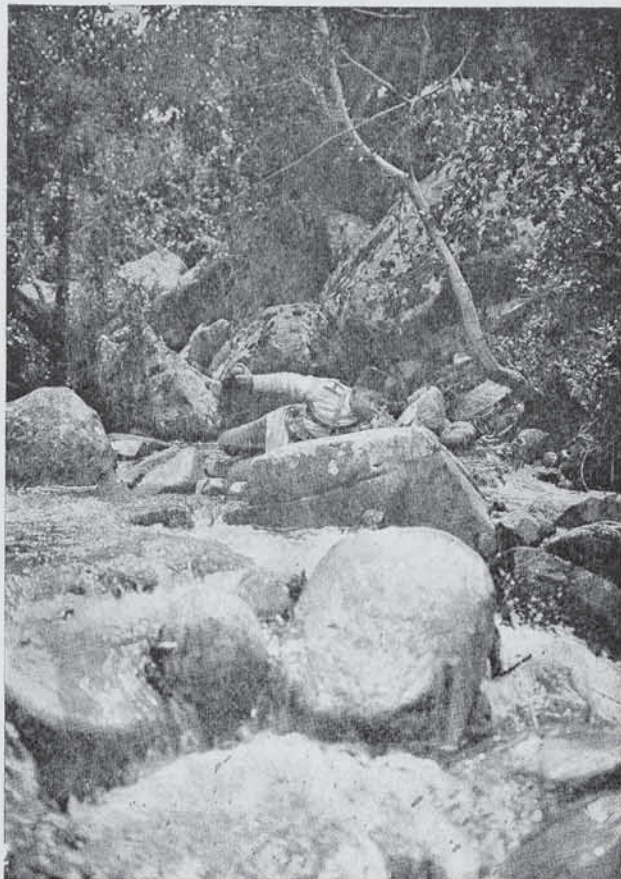
препоръка на Сарафовъ, Протогеровъ, Балтовъ и Сугаревъ, азъ и другарѣтъ ми Кръстьо Алексовъ следвахме курсоветѣ на русенскитѣ стрѣлковѣ дружества, за да бждемъ обучени за четническа дейностъ въ Македония. Презъ 1901 год., следъ като бѣхме добре подготвени, почнахме организационна работа: завързахме кореспонденция съ младежи отъ нашия роденъ край, които пребиваваха тогава въ населенитѣ мѣста около Дунава и въ Варна, на които писахме да бждатъ готови за борба съ тиранина на нашата злочеста Македония. Такива ентузиазирани младежи се събрахме 15 души, които си опредѣлихме сборенъ пунктъ въ Русе. Имената на всичкитѣ тия младежи не мога сега да си спомня, но помня като мои по-близки другари бѣха: Кръсто Алексовъ Лековски отъ с. Жобеле (Дебърско), Иванъ Кръстевъ Терзиевъ отъ с. Тресонче (Галичко), Стефанъ Недѣлковъ отъ с. Мешевица (Охридско), Коце Зафировъ отъ гр. Тетово (другаръ на баща ми) и др. Така събрани, съ пукване на пролѣтѣта презъ 1902 год., съ свои средства, тръгнахме за София, за да се снабдимъ съ нужното оржие, снаряжение и други потрѣби за всѣки четникъ. За всичко това бѣхме готови дори да си платимъ отъ наши лични пари, а отъ Върховния македоно-одрински комитетъ въ София искахме само да ни даде каналъ, презъ който да се отзовемъ въ нашия роденъ край отъ Вардара. Носехме съ себе си

нужната за случая препоръка отъ Протогеровъ, но съ пристигането ни въ София се научихме, за голѣмо наше очудване, че революционнитѣ дейци сѣ били раздѣлени на два лагера: върховисти и централисти. Първомъ се срещнахме съ генералъ Цончевъ, до когото бѣхме изпратени отъ Протогеровъ за опжтване и съветъ. Той ни прие добре и благосклонно, но ни отговори, че нашата работа ще бжде само отсамъ Вардара, защото централиститѣ не давали каналъ презъ Вардара. Срещнахме се за съветъ и съ нашитѣ войводи Максимъ Ниневъ (Неновъ) отъ с. Тресонче и съ Павлета Гавриловъ Караасановски отъ с. Лазарополе. Следъ дълги разговори и размѣна на мисли съ тѣхъ покойниятъ войвода Максимъ Неновъ, който се бѣше вече присъединилъ къмъ Протогеровъ, ни заяви да останемъ въ София и ни предложи да се присъединимъ къмъ готвената отъ него чета. Срѣщнахме се за размѣна на мисли и съ други нашинци, но и тѣ бѣха застанали на разни становища и мнения. Тогава се отнесохме за упжтвания до пламенния и самоотверженъ революционеръ Гоце Дѣлчевъ, който ни каза: „Момчета, канала до Вардара е мжченъ, но като виждамъ васъ, пропити съ непорочна и кристална душа, решени да се принесете жертва предъ олтаря на родината ни, — Македония, не мога да ви съветвамъ да заминете като група, незабавно за Македония. По-добре ще бжде да почакате малко, докато се уреди нѣкакъ си въпроса. Ако ли пъкъ не можете да търпите, тогава заминете презъ Сърбия до Враня и отъ тамъ ще се прехвърлите въ Македония чрезъ уреденъ отъ наши хора каналъ“. И наистина, Дѣлчевъ тамъ разполагаше съ каналъ презъ Прешово, Гилияне и пр. въ вътрешността до нашитѣ мѣста. Следъ този отговоръ на Дѣлчева на нѣкои отъ нашитѣ другари се виде мжчно да чакатъ и се раздвоихме на две групи: едната, по-голѣмата прие да остане въ София и да чака, като нѣкои отъ момцитѣ ѝ се причислиха къмъ четата на Максимъ Неновъ, а други къмъ други чети. Нали е работата съ духъ и жаръ да се жертвуваме за поробения ни роденъ край, — малко важеше за насъ, кога и съ коя чета ще тръгнемъ. Къмъ първата група се присъединиха нашия другаръ Кръсто Алексовъ, Стефанъ Недѣлковъ, Коце Зафировъ и други нѣколцина отъ Охридско и Тетовско. Къмъ втората — нашата група, която се стремеше частъ по-скоро да стигне въ роднитѣ си мѣста, за да може съ време да се усилятъ редоветѣ на борцитѣ въ нашинско, бѣха Павле Гавриловъ Караасановски, Иванъ Кръстевъ Терзиевъ отъ с. Тресонче, дѣдо Миле Керела, Тале Кръстевъ отъ Галичникъ, Христо Йосифовъ и

азъ отъ с. Лазорополе и още трима други. Следъ станалото прегрупиране, разцелувахме се съ русенскитѣ другари съ сърдечни благословии да се съберемъ въ *Бистра планина, Бигла и Пелистеръ* живи и здрави и съ всевъзможни благопожелания и молитви за изнасяне благополучно подетата борба за свободата на Македония. Гоце Дѣлчевъ ни даде нужнитѣ улжвения и нова сила въ лицето на Никола Пешковъ отъ Прилепъ, когото опредѣли за секретаръ на групата, а нашиятъ опитенъ другаръ Павле Гавриловъ Караасановски биде избранъ отъ всички ни за войвода. Дадения маршрутъ бѣше до Враня, а за вътрешността ни се каза, че ще ни бѣде даденъ каналъ споредъ случая отъ мѣстното началство. Наредено бѣ да преминемъ границата при Враня на първия денъ отъ Великденъ, който тогава се падаше на 14 априлъ (старъ стилъ). Следъ като приготвихме всичко нужно за пътъ, ние, 10 души на брой, три дена преди Великденъ — 11 априлъ 1902 година — потеглихме отъ София по желѣзницата до Враня като обикновени пътници съ паспорти и на следния денъ — на 12 априлъ бѣхме вече въ Враня. Тамъ се срещнахме съ организационния куриеръ Тале (презмето му не зная) отъ Прилепъ, който минаваше като търговецъ на вжжя. Съ него уговорихме дена и мѣстото за преминаването ни презъ турската граница. Обаче, една неочаквана случайност побърка на цѣлия начертанъ нашъ планъ. Нашиятъ куриеръ, за похвала или отъ гордостъ, открилъ нашата целъ на една позната нему личностъ, злобна сръбска душа, която донася на тамошнитѣ сръбски власти, че една българска чета ще мине границата вечерта на Великденъ. Внезапно, когато бѣхме вече готови за пътъ, сутринта на Великденъ следъ разпусъ на черквата цѣлата наша група биде повикана въ вранянското околийско управление и веднага арестувана тамъ. Шомъ разбрахме какво ни грози, ние съ време скришно се наговорихме да поддържаме предъ сръбскитѣ власти, че отиваме като борци за свободата на Македония по своя воля и свой починъ, безъ да познаваме каквито и да било български комитети, нито Цончева, нито Дѣлчева. На разпита въ Враня и при по-нататъшното наше изследване ние всичкитѣ поддържахме неуклонно показанията си въ тоя смисълъ. На третия денъ на Великденъ — 16 априлъ ние бѣхме закарани отъ затвора подъ строга охрана на вранянската гара, ругани по най-безобразенъ начинъ и съ закани: майку ти бугарска садъ оче да видите, шта че да буде съ вами". Както и да било, нашата група биде качена отдѣлно въ единъ вагонъ, безъ да знаеме, кжде ще ни каратъ. Всички ние бѣхме въ голѣма тревога, обзети отъ негодувание. Въ време на нашето пътуване по желѣзницата, не зная на коя гара между Враня и Нишъ, се показа нашия куриеръ, който стана, безъ да иска, причина за нашиѣ страдания. Приближавайки край мене, когато случайно бѣхъ застаналъ на края на вагона при едно колело, избърбори на бързо и незабелѣзано: „Отивамъ при Дѣлчева, не се бойте“ и си замина, безъ да обърне погледъ къмъ другитѣ четници. Той съ това искаше да ни заблуди, но този неговъ маниеръ не ни обнадежди и не хвана мѣсто.

При спиране на влака въ Нишката гара насть ни забраха подъ стража и ни закараха въ затвора въ Нишъ. Тамъ началникътъ на затвора заповѣда на своитѣ подчинени да изсипятъ въ циментовия

зимникъ 25 газени тенекии студена вода, следъ което удариха на всѣкиго отъ насъ по сто бича (камшици отъ волски жили), какъвто побой ни се нанесе и по-рано въ Вранския затворъ. Това варварско държание на сръбскитѣ власти понасяхме съ християнско търпение и рицарско държание и презрение къмъ мъчителитѣ си. Можеше ли да мислимъ ние, които сме тръгнали за Македония, решени на всѣкакви страдания, да принесемъ живота си предъ олтаря на родината, да съжбяваме за постигналата ни участъ? На следния денъ — 17 априлъ сутринта чухме грубия гласъ на тъмни-

Упражнения въ хвърляне на бомби край бомболеячната фабрика на ВМОРО преди Илинденското въстание.

чаря, който се провикна: „бугари, сви на поле . . .“ Нашата група, не мигнала презъ цѣлата нощъ, ругана по най-безобразенъ начинъ и бита до кръвъ, съ стоическо хладнокрѣвие излѣзе навѣнъ въ двора на затвора и чакаше да види, какво ще става по-нататъкъ съ нея. Не следъ много време ние бѣхме изпратени на Нишката гара. Тамъ гледаме застаналия влакъ и прочетохме на него надписа „Београд“. Настана ни въ единъ вагонъ, дѣто можахме вече да завържемъ макаръ и крадишкомъ, нѣкои разговори и размѣнимъ нѣкои мисли за нашата съдба. Между това се взе решение въ време на движението на влака, за да се тури край на сръбскитѣ гаври съ нашата завѣтна мечта. Но поради голѣмата бдителностъ на охраната, това решение не можахме да туримъ въ действие.

Както и да бѣше, ние стигнахме на Бѣлградската гара и, подкарани подъ стража, минахме презъ града и после заведени бѣхме въ срезкия

затворъ. Тамъ наново бѣхме подложени на всевъзможни мъжки и изтезания, които съ думи не могат да се изкажатъ. Когато сме минали презъ града отъ гарата до затвора, били сме забелѣзани отъ нашенци, гурбетчии въ Бѣлградъ. Тѣ още сжщата вечеръ въ разговори помежду си въ нѣкое кафене сж оплаквали нашата сждба и сж търсили начинъ, какъ да ни се помогне. Между тѣхъ се е случилъ и Василко Георгиевъ Кокалевски отъ село Лазарополе (мой вторъ братовчедъ), който презъ това време, макаръ и добъръ българинъ и патриотъ, е съумѣлъ да се приспособи къмъ бѣлградското общество за голѣмъ старосърбиянецъ и пропагандаторъ на сръбската идея и съ това билъ добилъ завидно влияние между нѣкои видни бѣлградски сръбди. Като добъръ патриотъ е предложилъ услугитъ си, като използва влиянието си да издействува да се облегчи нашето положение. На другия день — 18 априлъ още заранѣта рано се явява при началника на затвора и поискава да узнае имената на нашата група и да види, кой отъ кжде е, както и да се осведоми въ що сме провинени. Срецайки моето име и името на Павлета Караасаноски и дѣдо Миле Керела (който е билъ другаръ на баща ми отъ 1895 година), той незабавно се отправя въ Министерството на Вжтрешнитѣ работи, явява се предъ министра и му обяснява, че хората отъ нашата група всички до единъ сж старосърбиянци, честни и почетни работници, които сж намѣрили прехраната си съ честенъ трудъ въ България; тѣ бидейки голѣми родолюбци, сж тръгнали да се жертвуватъ за своята родина, безъ да търсятъ подкрепа отъ кждето и да било. Като наблѣгналъ особено на тѣхното родолюбие, къмъ което съ уважение трѣбва да гледа всѣки единъ добросъвестенъ и благороденъ човѣкъ, настоялъ да бждемъ пуснати на свобода. Споредъ тогавашнитѣ нареждания въ Сърбия ние е трѣбвало е да бждемъ предадени на турскитѣ власти, но поради настояването на нашия съотечественикъ, министерътъ се е съгласилъ да бждемъ върнати обратно въ България. Въ съгласие съ българското дипломатическо представителство въ Бѣлградъ е било решено да бждемъ отправени въ България и съ това въпроса за облегчение на нашето лошо

положение получи едно задоволително разрешение, но безъ да можемъ да бждемъ за това предизвестни.

Следъ тридневно изтезание и непоносимъ душевенъ тормозъ въ бѣлградския затворъ, цѣлата наша група бѣ изведена въ затворнишкия дворъ, дето бѣше направена фотографическа снимка съ закана отъ стражата „maiku ви българска коі од вас буде заметенъ іош іедан пут у Сорбіа, одма че буде убиенъ“. . . Следъ това бѣхме закарани подъ стража на гарата и качени въ единъ вагонъ на пжтнишки влакъ, безъ да знаеме, кжде ще ни каратъ и какво ще правятъ съ насъ по-нататѣкъ.

Като минахме презъ Нишъ и после стигнахме въ Пиротъ, надеждата ни осѣни и ни поолекна, но когато прескочихме сръбската граница и наближихме Царибродъ, на всички очитѣ свѣтнаха и се почувствувахме преродени . . .

Стигнахме благополучно въ София, поотдѣгнахме си 5—6 дена, а подиръ това поискахме да ни се даде опжтвания отъ ржководнитѣ тѣла на организацията за работата, която ни предстоеше да вършимъ. Нѣкои отъ насъ бидоха причислени къмъ други чети, а азъ съ Павлета Гавриловъ Караасаноски и Иванъ Кръстевъ Терзиевъ съ съдействието на покойния Гоце Дѣлчевъ заминахме незабавно въ вжтрешността на Македония. Взе се второ решение да се промѣкнемъ презъ турската граница съ паспорти като прости работници. За тая целъ ние отидохме къмъ края на м. априлъ 1902 год. въ Пловдивъ и тамъ съ помощта на Михаилъ Томовски отъ Галичникъ сполучихме да извадимъ турски паспорти подъ чужди имена. Съ тия паспорти на 1. май 1902 год. безпрепятствено минахме турската граница презъ с. Батакъ, дето Дѣлчевъ бѣше наредилъ да ни причака организационния куриеръ, който ни проведе презъ с. Старчища (Неврокопско) и по наредения каналъ по-нататѣкъ се отзовахме въ Кичевско, дето се присѣдинихме къмъ четата на Янаки Яневъ отъ с. Давчани. Така се ошастливихме да вземемъ участие презъ следната 1903 година въ Илинденското въстание въ нашия роденъ край съ много отъ нашитѣ другари, които ни настигнаха следъ два месеца . . .

Начало и развой на българското училище, българската черква и българската община въ гр. Солунъ отъ 1866 година до освободителната руско-турска война (1877—78 год.)

(Продължение отъ кн. 2 (42).)

Мидхадъ паша намѣрилъ, че училището е много малко, обещалъ на общинаритѣ да имъ отпусне мѣсто да си направятъ училище и имъ съобщилъ още, че на разположение на общината имало въ екзархията 1000 лири, отъ които 500 — отъ отцитѣ на Зографския манастиръ, а останалитѣ 500 лири — отъ Одеския търговецъ Увалиевъ, родомъ отъ градъ Калоферъ.

Следъ откриването на параклиса въ кжщата на Блаже Дебраліята, училището не могло вече да остане тамъ, та се премѣстило въ кжщата на Аргиръ Дебраниеца, дюлгеринъ — всичко две стаи съ коридорче. Тукъ сж посрещнали и Митхадъ паша.

Презъ 1874/75 година за учител билъ условенъ Иванъ Б. Шумковъ, родомъ отъ с. Цѣръ (Кичевско), заселенъ отъ малъкъ въ Крушово.

Училището се настанило въ кжщата на Левтеръ, долепеня до черквата Св. Кирилъ и Методий.

Шумковъ останалъ учител и презъ 1875/76 година до Сръдногорското въстание, когато навредъ били закрити българскитѣ училища.

Презъ 1876/77 год. билъ условенъ за учител, колкото да не се закрие съвсемъ училището, Костадинъ С. Станоевъ, следвалъ дотогава въ Пловдивъ (IV. или V. класъ), дето училището сжщо било закрито, вследствие въстанието, та на пжтъ за родното си мѣсто—Крушово, минавайки презъ Солунъ, билъ задържанъ за учител. Скоро, обаче, той заболѣлъ и починалъ.

Презъ 1877/78 год. училището е било закрито.

Презъ 1878/79 година съ пожертвванитѣ отъ Охридския владика Натанаилъ 100 наполеона и отъ братя Хаджи Лазареви 100 минца, училището наново било открито и за учител билъ условенъ Михаилъ Ковачевъ отъ Щипъ.

Презъ 1879/80, когато сж били учители Михаилъ Ковачевъ и Евка Свакярова, за пръвъ пжтъ

Девиците били отдѣлени въ отдѣлно девическо училище въ кжщата на Иванъ Пеповъ, а мъжкото останало въ кжщата на Апостолиди, дето по-късно се бѣ настанила търговската гимназия.

Презъ тази година се заселва въ Солунъ и Никола попъ Стефановъ отъ Велесъ и веднага билъ избранъ за училищенъ настоятелъ.

Презъ 1880/81 година, по нареждане на Екзархията, билъ изпратенъ за учителъ Христо Бучковъ, родомъ отъ Кукушъ. Условена била за учителка Екатерина Николова, родомъ отъ България, но омъжена въ Скопие. Наскоро следъ туй билъ изпратенъ и Кузманъ Шапкаревъ отъ Охридъ, съ поръчка отъ Екзархията да се наеме по-обширно помѣщение, та да се открие и нѣщо като пансионъ.

Наета била половината отъ кжщата на баба Спандонини за 40 лири и били прибрани 14 ученици на пансионъ.

Най-после купили за училище кжщата на Мариго Салгънджиева.

Въ сжщото време, обаче, Методий Кусевъ, въ качеството си замѣстникъ на Екзарха, понеже последниятъ все още пребиваваше въ Пловдивъ отъ освободителната война насетне, решава да открие гимназия въ родния си градъ Прилепъ и изпраща за тази целъ Никола Райновъ и Божилъ Райновъ — последниятъ родомъ отъ гр. Котелъ. Минавайки, обаче, презъ Солунъ, на пътъ за Прилепъ, тѣ биватъ задържани отъ Солунскитѣ общинари за 15 дена и, следъ настойчиви преговори съ Екзархията, сполучватъ да ги задържатъ въ Солунъ, дето се и открива гимназията (вмѣсто въ Прилепъ).

Изпратенъ е билъ за преговори и Добри Ганчевъ. Наета била кжщата, дето и по-късно се помѣщаваше гимназията, за 100 лири годишно отъ 1. августъ 1881 година.

Около сжщото време пристига въ Солунъ за председателъ на общината архимандритъ Козма Причастански.

Петко Сарафовъ, Кузманъ Шапкаревъ и Христо Бучковъ били изпратени изъ Македония да агитиратъ между населението, за да се изпратятъ ученици.

Влезли въ преговори и за откупуване на кжщата, въ която била настанена гимназията и, най-после, презъ месецъ декемврий 1881 г. я откупили за 1855 лири, отъ които 230 лири били събрани отъ гражданитѣ, а останалитѣ се броили отъ Екзархията.

Първиятъ учителски персоналъ е билъ:

Никола Райновъ, директоръ; Божилъ Райновъ, инспекторъ; Христо Бучковъ, Кузманъ Шапкаревъ и архимандритъ Козма Причастански — преподаватели. Презъ годината Никола Райновъ тежко заболѣлъ и билъ замѣстенъ отъ Божилъ Райновъ.

Въ основнитѣ училища: Христо попъ Стояновъ, отъ село Стояково, Гевгелийско, и Никола Арnaudовъ, отъ Неврокопско.

Първиятъ пансионъ билъ нареденъ въ кжщата на нѣкой си Гарили, въ махалата Свети Никола, дето по-късно се е помѣщавала Търговската гимназия. Тамъ се събрали около 50—60 пансионери. Презъ 1882/83 г. пансионътъ билъ предаденъ на французина Берtrandъ, който издействувалъ отъ Галибъ паша да направи форма за пансионеритѣ.

Българска община. Около училището на Славка Динкова (1866 г.) за пръвъ пътъ се заражда нѣщо като българска община. Първитѣ общинари сж били братята Държилови (Динко и Кириякъ)

отъ село Държилово, Воденско, синътъ на Динко — Георги, Иванъ и Йосифъ Франго отъ Дебърско Вельо Нигревъ отъ Галичникъ, Йосифъ Якововъ отъ с. Косоврасти (Дебърско) и други. Всички тѣ сж живѣли въ Солунъ бекарски

Славянска служба е могла да се чуе въ Солунъ само презъ великата и празната недѣли отъ единъ монахъ отъ манастиря „Свети Иванъ Дебърски“, който идвалъ всѣка година по това време и, съ разрешението на владиката, отивалъ по дебѣралиитѣ и другитѣ българи да свети вода и да събира помощи за манастиря.

Упражнения въ хвърляне на бомби отъ заминаващи за Македония четници.

Презъ 1868 година къмъ горнитѣ общинари се прибавили Петрушъ Шумковъ и Насе Стояновъ (и двамата отъ Крушово) и братя Паунчеви (Димитъръ и Никола) отъ Охридъ.

По онова време се осмѣлявали да се казватъ явно българи само около 30 души.

Презъ сжщата 1868 година рускиятъ консулъ поискалъ да се явятъ при него представители на българската община, за да имъ съобщи нѣщо; това ги накарало да избератъ и формална община отъ следнитѣ лица:

Костадинъ Герасимовъ отъ Охридъ,
Георги кехая отъ с. Бугариево (Солунско),
Дѣдо Ичо отъ сжщото село,
Йосифъ Якововъ и
Петрушъ Шумковъ

Тази община си поръчала и първия печатъ за 1 лира турска, състоящъ се отъ 4 части, а съ дрѣжката — 5 части; всѣка частъ се е пазѣла отъ отдѣленъ членъ въ общината, а дрѣжката отъ пред-

седателя; печатът е могъл да бжде ударен само съ съгласието на тѣзи петима. Този печат е имал кржгла форма, въ срѣдата образитѣ на Св. Кирилъ и Методи, съ Св. Духъ отгоре, а на около надписъ: **Българска църковна община въ Солунъ**. Съ този печат общината си е служила до м. октомврий 1891 година, когато употребата му е била забранена отъ Зюхни паша.

Презъ 1869/70 година Костадинъ Герасимовъ се отказалъ отъ общината и го замѣстили съ Георги Карадаалията и Насте Стояновъ.

Презъ 1870/71 год. се избрала нова община:

Димитъръ Паунчевъ, Насте Стояновъ, който билъ опредѣленъ и за отговоренъ училищенъ настоятелъ, Димо Карагино, отъ Дебъръ, дялгеринъ, Апостолъ Йоано, Новотуска, Спасе Велковъ, Стоянъ Ивановъ*), Андреа Илиевъ, Ристо Шага.

Тази община фактически сама се е избирала и се подновявала само следъ излизането отъ състава ѝ на нѣкой отъ членоветѣ ѝ. Никакви формални избори не сж ставали. Колкото по-съзнателни и по-смѣли българи е имало, толкова и общинари е имало. Така презъ 1871/72 год. се прибавили при тѣхъ *Спасе Дюлгерски*, дебралия, заселенъ фамилно въ Солунъ и *Апостолъ Ивановъ*.

Съ въвеждането на празника Св. Кирилъ и Методий се зародило и желанието за *славянска служба*. Съ разрешението на владиката такава се извършвала въ нѣкоя гръцка черква отъ Зографскитѣ отци. Но тия разрешения се добивали много мжчно и почти винаги службата се извършвала наполовина на гръцки, наполовина на български. Оттамъ се заражда желанието да се сдобиятъ съ свой параклисъ.

Следъ дълги препирни между самитѣ общинари и противодействието на братя Държилови презъ м. декемврий 1872 г. решили да си откриятъ параклисъ въ една стая на училището. Рускиятъ консулъ *Якобовски* имъ доставилъ необходимитѣ черковни принадлежности. Екзархията имъ изпратила свещеника *Икономъ попъ Петъръ* отъ с. Зарово, Солунско (починалъ като Софийски личенъ свещеникъ презъ 1895 г.)

Наново се повдигнали спорове между самитѣ общинари. Гърцитѣ сжщевременно повдигнали гонения противъ свещеника Петъръ, обвинявайки го въ светотатство, защото билъ държанъ въ стаята си свещени черковни принадлежности.

Следъ безполезно бавене въ Солунъ попъ Петъръ билъ поканенъ за свещеникъ въ Гумендже и заминалъ за тамъ презъ м. февруарий 1873 г., но останалъ тамъ само до м. априлъ с. г., понеже, по интригитѣ на Воденския владика, той билъ заставенъ да напусне *Гумендже*. На пжтъ за родното си село *Зарово*, той билъ задържанъ въ Солунъ заради празника Св. Кирилъ и Методий (11. май 1873 година).

Но владиката, при отпускане на черквата, изрично поставилъ условие, че нѣма да служи схизматикътъ свещеникъ Петъръ, и затова имъ посочилъ свещеникъ *Иванъ Ангеловъ*, който служелъ дотогава въ черквата „Света Тодора“ и който знаелъ малко по славянски, при условие, обаче, много-

лѣтствието за патриарха да бжде обезателно произнесено на гръцки; но понеже тогава и патриархътъ се казвалъ Антимъ, та свещеникъ Иванъ произнесълъ: „Помени господи *нашия* архиепископъ Антимъ“ и оставяли на дѣдо Господа да разбере, кой е този *нашъ* архиепископъ Антимъ. Службата станала въ черквата „Св. Мина“. Въ училището станало следъ туй тържество. Държали речи Боботиновъ и Тоде Кусевъ.

На 19. юний отъ черквата имъ поискали съ записка наемъ за службата. Общинаритѣ се счели обидени и отказали и, като взели поводъ отъ туй, въ навечерието на празника свети Наумъ Охридски, на 29. юний 1873 г., си наредили тайно параклисъ въ училищната стая. Въ присѣдствието на отца Аверкия отъ Зографския манастиръ, на учителя Боботиновъ и на Насте Стояновъ, свещеникъ Петъръ съ книженъ антиминосъ, понеже гръцкиятъ свещеникъ Модисъ му задигналъ редовния, отслужилъ вечерня, а на 20. с. м., въ самия день на св. Наума, пакъ при сжщитѣ богомолци, станала и тържествената служба: свещеникъ Петъръ служилъ, Боботиновъ канервалъ, а Насте псалилъ.

Скоро туй се разнесло между всички българи и въ следната недѣля, при препълнена черквица, станала най-тържествена служба.

Скоро следъ туй кжщата била купена за 150 лири и наредена за формена черква — напукъ на гърцитѣ.

Последнитѣ, обаче, дигнали голѣма олелия; ходили при валията, заплашвали съ смутове и, като не успѣли да закриятъ българската черквица, скроили планъ да убиятъ свещеникъ Петра. Една нощъ въ стаичката на сжщия се вмъкнали презъ прозореца убийци. За щастие, обаче, свещеникъ Петъръ не билъ вътре. Това е било презъ м. юлий, когато горещинитѣ въ Солунъ сж нетърпими, та свещеникъ Петъръ си билъ прострѣлъ да спи отвънъ, на двора, но и тамъ не го хващалъ сънъ отъ горещина, така че усѣтилъ вмъкването на убийцитѣ, надалъ викъ и тѣ едва успѣли да избѣгатъ, като оставили и едно сѣчиво—длето, съ което били отворили прозореца.

Презъ м. октомврий сжщата 1873 година *Акифъ паша* билъ смѣненъ съ Митхадъ паша, който се отнесълъ много благосклонно къмъ българитѣ и не допусналъ да се закрие черквата.

Отъ 1873 до 1876 г. *Икономъ* свещеникъ Петъръ е билъ председателъ на общината, а общинари сж били: Насте Стояновъ и Петрушъ Шумковъ отъ Крушово, Димитъръ Паунчевъ и Андрей Илиевъ отъ Охридъ, Иванъ Петровъ Ташкановъ, кондурадгия отъ Кукушъ, Христо Шага, Апостолъ Ивановъ, Стоянъ Ивановъ, Спасе Нелковъ, Новко Ивановъ и Вельо Нигревъ — всички дебарлии дялгери.

Презъ 1876 и 1877/78 години се прибавили къмъ общината Никола Паунчевъ отъ Охридъ и Стоянъ Апостоловъ, дебралия.

Презъ 1878/79 председателъ е билъ свещеникъ Иванъ Ангеловъ и нови общинари се прибавили: *Хаджи Христо Ивановъ* и *Тодоръ хаджи Мишевъ* отъ Велесъ, *Христо Николовъ*, дебралия и *Герасимъ Костадиновъ* отъ Щипъ.

Презъ 1879/80 г. се прибавили: *Никола попъ Стефановъ* отъ Велесъ, *Христо хаджи Паневъ* отъ Кукушъ и *Янко Илиевъ*, дебралия, дялгеринъ.

Д-ръ Младенъ Панчевъ

*) Стоянъ Ивановъ е отъ първитѣ обявени българи и првъ съ семейството си е присѣдствувалъ на първата черковна служба на 24. юний 1873 г.

Изъ революционнитъ борби въ Паякъ планина

[Прополжение отъ кн. 4 (44)]

Гърцитѣ оставатъ поразени отъ това и озлоблението имъ противъ българитѣ се увеличава: увеличаватъ и засилватъ своитѣ нелегални кадри въ Орумлука и почватъ систематически да настѣпватъ на северъ къмъ Ениджевардарското езеро, къмъ Сланицата, Боймията и Паякъ планина; увеличаватъ и своята шпионска мрежа, която е въ пълна услуга на турцитѣ; засилватъ сѣщо и терористическитѣ групи въ Гумендже, Петрово, Бозецъ и Боймица. Изкореняването на лозя и черничевы дръвчета, както и изгарянето на воденици, търла и нападенията върху български екзархисти се засилватъ.

Нѣколко дни преди Мала Богородица (21. септемврий 1905 г.) водителитѣ на градската андартска чета Кочо и Яни срѣдъ многолюдния площадъ въ Гумендже стреляха противъ Хаджи Тано Зариновъ и го раниха на нѣколко мѣста. Въпрѣки показанята на очевидци мѣстната властъ не си направи трудъ да залови намиращитѣ се и скрили се въ града лица. При това явно покровителство на андартитѣ отъ страна на турската властъ, гражданитѣ се решаватъ да протестиратъ предъ Хилми паша и европейскитѣ представители въ Солунъ по единъ по-внушителенъ и демонстративенъ начинъ. За тази цель, съгласно взетото решение въ тайното заседание на старейтѣ, станало въ черковнитѣ килии презъ богослужението, 30 души по-първи граждани заминаха за Солунъ, а около 200 души —

въ Ениджевардаръ за поплакъ и протестъ. И двѣтѣ депутации заявиха на надлежнитѣ мѣста и лица, че золумитѣ и терорътъ на грѣцкитѣ андарты и нехайството на правителственитѣ хора достигнаха до такава степенъ, че животътъ и имотитѣ имъ сѣ изложени на явна опасность и че при това положение не имъ е възможно да се върнатъ по кжщитѣ си. Хилми паша успокои депутацията и обеща да издири виновницитѣ. Обаче, това не попрѣчи, щото сжщитѣ лица следъ нѣколко само месеци въ градската чаршия да стрелятъ денски противъ Мино Икономовъ, съ цель да го убиятъ.

Подобенъ тероръ андартитѣ проявяваха и въ селата Петрово, Бозецъ и Боймица, дето имаха свои групи и последователи — гъркомани, скжпо плащани отъ грѣцкия въ Солунъ консулъ Сотираки. Така избрали за своя база въ полето с. Петрово, грѣцкиятъ владика и грѣцкиятъ консулъ въ Солунъ Сотираки подкупватъ стария селски свещеникъ Божинъ Арабаджиевъ, преселенъ отъ с. Аматово, както и селянитѣ Христо попъ Ивановъ и други, които образуватъ гъркоманска група. На 2. юний 1904 год., на Петдесетницата при богослужението Никола Божиновъ Лапордовъ почва да чете апостола на български. Стариятъ свещеникъ Божинъ веднага застана на Божитѣ врата и високо казва на четеца и богомолцитѣ: „четенето апостола на български е схизма, осждена отъ великата църква“, и заповѣдва на Христо попъ Ивановъ да го чете на грѣцки. После и той прочелъ Евангелието на

грѣцки. Следъ отпуска на черквата селянитѣ, повече отъ 100 души, се събиратъ въ училищния дворъ, повикватъ свещеника и искатъ обяснения отъ него, защо си позволи да служи въ черквата по грѣцки. Той имъ отговорилъ, че ако служи на български, щѣлъ да бжде афоресанъ отъ грѣцкия владика, на което селянитѣ му отговорили да не се поддава на тия грѣцки хитрини и лукавства и да не цѣпи селото на екзархисти и патриаршисти. Свещеникътъ не само, че не се вразумява, но почва да отива често въ чисто грѣцкитѣ села въ Орумлука край Кара-Азмакъ. Селскиятъ ржководител Атанасъ Орджановъ, като се добралъ до сведения отъ вѣрни нему хора отъ с. Кангаличъ, че Петровския старъ свещеникъ е въ връзка съ грѣцката чета, която се навъртала въ кангаличката часть на

Блаже Кръстевъ, Крушовски войвода, роденъ въ с. Бирино (Крушовско) презъ 1873 год., убитъ на 31. май (ст. ст.) 1911 година.

Ениджевардарското блато и често канилъ андартитѣ да дойдатъ въ Петрово, за да накажатъ „дебелоглавитѣ“ български, съобщава това на районната чета. На 7. декемврий 1904 г., въпросниятъ свещеникъ пакъ отива въ кангаличкото блато на среща съ грѣцкия войвода, който му обещава, че следъ нѣкой другъ день ще пристигне съ момчетата си въ селото. Селскиятъ ржководител донесълъ за тая среща на подвойводата Андонъ Терзиевъ, който замѣствалъ Апостолъ Петковъ и решава да убие както свещеника, така и неговитѣ съмишленици и орждия на грѣцката пропаганда. За тази цель той заедно съ 7-на четници заминава за Петрово и на 9. декемврий вечерта е вече въ селото. Залавя свещеника, Димитъръ Алъровъ и Христо и Атанасъ Карастоянови, извежда ги извънъ селото и ги наказва съ смъртъ.

Въ това време, когато Андонъ Терзиевъ е билъ извънъ селото, джчули се пушечни изстрели отъ къмъ с. Бозецъ, което се намира на 5 километра отъ Петрово. Това сж били изстрели на турско деврие, което стреляло срещу грѣцката андартска чета, която се е състояла отъ 90 души и която отъ деврието била взета за българска. Изгубила посоката поради даденитѣ отъ турското деврие изстрели, андартската чета, водена отъ куриера Хр. Пулковъ, заедно съ 10 товара оржжие и патрони, могла е да стигне с. Петрово едва на съмване. Селото било обсадено, а грѣцкиятъ капитанъ съ куриера и нѣколко свои момчета въ недѣля сутринята на

10. декемврий влиза въ селото и съ помощта на селскитѣ гъркомани по списъкѣ, който ималъ въ чантата си, залавя 33 души селяни и ги подкарва вързани съ вжжета извънъ селото. Споредъ списъка си той потърсилъ още двама селяни: Христо Зографовъ и Мицо Ат. Орджановъ, които трѣбвало да бждатъ заловени и за които се знаело, че сж скрити въ селото.

Почнало се претърсване на селото, което траяло до пладне, когато отъ срещната страна въ селото пристигнала турската потеря отъ с. Бозецъ, състояща се отъ 30 войника. Авангардътъ на потерата се среща съ поставенитѣ на постъ андарты

Костадинъ Николовъ-Динката, роденъ на Спасовъ-день 1878 год. въ с. Куманичево, Костурско, починалъ на 12. юлий 1924 год.

и се почва престрелка, въ която двама андарты биватъ убити, а останалитѣ избѣгватъ въ селото и отиватъ при другаритѣ си на срещната страна на селото. Юзбашията съ деврието влиза въ селото и извиква селскитѣ кметове — българския и гъркоманския. Но понеже последниятъ билъ при андартитѣ, при него се явилъ само българскиятъ кметъ Иванъ Башаевъ, който му разправя за станалото въ селото, както и за това, че гръцката чета е многобройна и заловила 33-ма селяни, които искала да убие. Юзбашията изпраща кмета при гръцкия капитанъ Георги, който съ 5-ма андарты билъ на западната страна на селото. Следъ срещата гръцкиятъ капитанъ отива при заловенитѣ и ги довежда при юзбашията, на когото, посочвайки ги съ прѣстъ, казалъ, че това сж всички комити. Юзбашията го похвалява за юначеството му и му казва, че всички комитаджии ше бждатъ избити, само че ще трѣбва да се уведоми вилаетската управа и се получи разрешение за това. Но вмѣсто разрешение, много-

бройни войски отъ Солунъ, Ениджевардаръ и Гумендже обкржжаватъ Петрово заедно съ намиращата се въ него андартска чета, обезоржжаватъ андартитѣ и вързани съ вжжета всички ги завеждатъ въ Солунъ, като селянитѣ биватъ освободени.

Въ свръзка съ убийството на гъркоманския свещеникъ и тримата гъркомани заловени и заведени били въ Солунъ Христо и Божинъ Зографови, Атанасъ, Иванъ и Божинъ Орджанъ Божкови, Мицо и Василь Орджанъ Атанасови, Мицо и Дѣлчо Чентеклиеви, Колъо Алъровъ, Сотиръ и Начо Сколеви, обвинени като ятаци на комититѣ, били хвърлени въ затвора Еди-куле. Следъ 7 месеци всички бидоха освободени по липса на доказателства.

Но нѣколко месеца следъ това изковава се въ селото нова афера. Иванъ Кехая, който вече бѣ миналъ на гръцка страна, съ знанието на мѣстния жандармерийски приставъ, стѣкмява писмо съ нелегално съдържание, ужъ написано отъ секретаря на българската чета, въ което му се предписвало да не бжде противъ Божинъ Зографовъ и Колъо Алъровъ, които били хора на комитета: първиятъ — селски ржководител, а втория — куриеръ. По поводъ на това писмо двамата отново биватъ арестувани и изпратени въ Солунъ. Но по застъпничеството на униитския епископъ Епифани следъ 3 месеца биватъ освободени.

Покровителствувани отъ мѣстния жандармерийски чаушъ, гъркоманитѣ отъ с. Петрово организиратъ терористическа група за избиване на повиднитѣ българи. Тая група, която бѣше въоръжена съ гръцки пушки и се числеше къмъ турското деврие, почна да тероризира мѣстното българско население въ селата отъ горна Вардария. Така, тя уби Атанасъ Орджановъ, Атанасъ Столевъ и Траянъ Чентиклиева, а баща ѝ Мило раниха; изгорѣха кжщата на Мичко Оризарски, прогониха отъ селото Божинъ и Христо Зографови. Тази група продължи своитѣ злодѣяния до 1908 г., бидейки покровителствувана отъ турското правителство и турското деврие и действайки като частъ отъ последното.

Въпрѣки голѣмитѣ усилия и изразходването на грамадни материални срѣдства, гръцката пропаганда не можа да овладѣе Паякъ планина и оттукъ да действа по-успѣшно въ Гевгелийско и Струмишко, въ Мъгленско и Мориовско. Гумендже, Петрово, Бозецъ и Боймица презъ всичкото време на гръцкиѣ усилия останаха изолирани гръцки свѣрталища срѣдъ организираниѣ български селски и градска българска маса. Защото, докато до 1903 г. Апостолъ не обръщаше особено внимание на вѣрската принадлежностъ на селянитѣ въ района си и се държеше коректно спрямо патриаршиститѣ, следъ въстанието, като му станаха ясни целитѣ и действията на гръцката пропаганда, той нареди, всички селяни чрезъ колективни заявления да минатъ подъ ведомството на екзархията и да се бойкотиратъ отъ българитѣ търговцитѣ гъркомани и турци. Като резултатъ на тая мѣрка пазаритѣ въ Ениджевардаръ и Гумендже за известно време бѣха спрѣни, а после, когато бѣха пуснати, селянитѣ търгуваха само отъ търговци екзархисти и посочени отъ Организацията търговци турци. Съ тази мѣрка Организацията посочи на гъркомани и турци своята сила и мощъ и ограничи своитѣ противници само въ лицето на явнитѣ и тайни органи на гръцката пропаганда и турската властъ въ поменатитѣ 4 селища.

Христо Шалдевъ